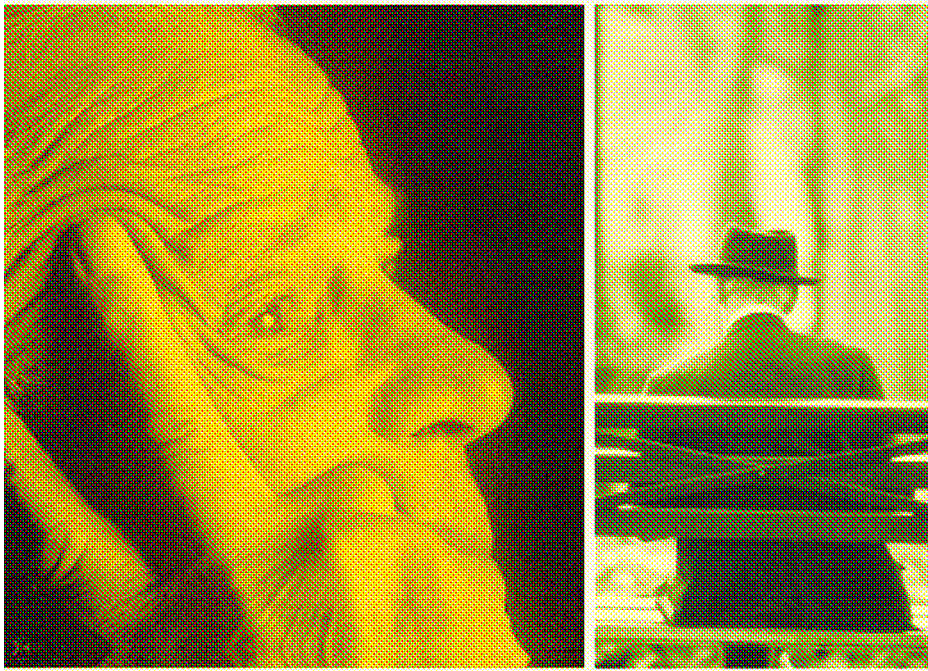

"והדרת פני זקן"

10 שאלות ותשובות בנושא התעללות, הזנחה

וניצול כלכלי של זקנים בישראל

תוכן עניינים

הקדמה

חלק א' : 9 שאלות ותשובות בנושא התעללות בזקנים

1. מהם התעללות וניצול כלכלי של זקנים? עמ' 3-4
2. מה היקף התופעה בעולם? עמ' 5
3. מה היקף התופעה בישראל? עמ' 6
4. מי הם הזקנים שעלולים לסבול מהתעללות? עמ' 7
5. מי הם הפוגעים בזקנים? עמ' 8
6. כיצד החוק בישראל מגן מפני התעללות בזקנים? עמ' 9-11
7. מהם האמצעים החוקיים להתמודדות עם ניצול כלכלי? עמ' 12
8. מהן הדרכים לצמצום תופעת ההתעללות? עמ' 13-14
9. מיהן הרשויות או הפרויקטים המיוחדים המטפלים? עמ' 15

חלק ב' : 10. נפגעת מהתעללות או ניצול כלכלי, למי אפשר לפנות? ארגוני מידע וסיוע

על עמותת המשפט בשירות הזיקנה [ע"ר 580382992] וארגונים נוספים.... עמ' 16-17

חלק ג' : סיפורים לדוגמה ודרכי פעולה אפשריות עמ' 18-21

חוברת זו הוצאה לאור על ידי עמותת המשפט בשירות הזיקנה [ע"ר 580382992]
ת.ד. 843 חיפה 31000, טלפון: 213-222-800-1; אתר: www.elderlaw.org.il
© כל הזכויות שמורות.

אין לעשות שום שימוש מסחרי ו/או לצרכי רווח ללא אישור מראש של העמותה.
כל הסיפורים והשמות המובאים כדוגמאות בחוברת זו הינם פרי הדמיון וכל קשר בינם למציאות הוא מקרי בהחלט.

העמותה מודה מקרב לב לגב' אורלי רוזנברג, שסייעה בהכנת החוברת במסגרת לימודיה לתואר שני בגרונטולוגיה באוניברסיטת חיפה.

הקדמה

התעללות ניצול והזנחה של זקנים הינה תופעה הקיימת בכל חברה, גם בחברה הישראלית. למרות התרחשות התופעה קיים קושי בחשיפת המקרים ובטיפולם. החוק בישראל, כפי שיפורט בהרחבה בהמשך, מגן על נפגעי התעללות, ניצול כלכלי או הזנחה באמצעות שורה של חוקים אזרחיים, סוציאליים ופלייליים.

למרות שישנה מסגרת חוקית רחבה, בפועל מקרי ההתעללות בזקנים הנחשפים הם רק קצה הקרחון ולא התופעה במימדיה האמיתיים. הסיבות לכך מגוונות, ראשית האדם הזקן, בשונה מקטינים, אינו משתתף תמיד במסגרות קהילתיות ולכן קשה לדעת את המתרחש בביתו. שנית, בשל כבוד, בושה או תלות הוא אינו ידווח על פגיעה בו.

מטרת חוברת זו היא להגביר את הידע בקרב זקנים, בני משפחה ואנשי מקצוע בזיקנה לתופעת ההתעללות והזנחה והניצול הכלכלי ההסדרים החוקיים בנדון באמצעות 10 שאלות ותשובות פשוטות. אנו מאמינים כי הגברת הידע יכולה להעלות את המודעות לתופעה ובכך לתרום לצמצומה.

כאמור, בחוק הישראלי קיימות אפשרויות חוקיות מגוונות להתמודדות וטיפול בהתעללות בזקנים עם זאת, ראוי לזכור כי בדומה להסדרים משפטיים רבים – אין הם מסוגלים לפתור את כל הבעיות או למנוע לחלוטין מצבים של פגיעה בזקנים. דווקא שילוב נכון בין הטיפול המשפטי -חוקי והטיפול הסוציאלי -האישי יכול להיות התחלה טובה להתמודדות עם התופעה.

למען הסר ספק, המידע המפורסם בחוברת הוא מידע משפטי כללי בלבד, והדבר לא מהווה תחליף לצורך ביעוץ משפטי אישי.

1. מהם התעללות וניצול כלכלי של זקנים?

פעולה חד-פעמית או התנהגות המתרחשת בתדירות, הפוגעת באחד או יותר מהתחומים: פיסי, מיני, נפשי, רגשי וכלכלי. פעולה זו נגרמת בדרך כלל על ידי אדם או בני אדם אחדים, מסביבתו הקרובה של הזקן איתו יש לו יחסי אמון אישיים. התוצאה: הפרת זכויות הפרט של הזקן, שינוי לרעה באורח חייו, היחשפותו לסבל, גרימת נזק כלפיו, עלייה ברמת הסיכון ופגיעה בשלמו וביטחונו של הזקן. (קניג, אלון, ובן דוד, 2007).

ההתעללות יכולה לבוא לידי ביטוי במספר צורות:

1. התעללות פיזית: גרימת כאב או פגיעה פיזית כתוצאה משימוש בכוח כלפי הזקן. כגון: מכות, דחיפות, סטריות, קשירה פיזית, נתינת מינון יתר של תרופות הרגעה. בקטגוריה זו נכללת גם **התעללות מינית**- מגע מיני מכל סוג, חשיפת איברים אינטימיים שלא לצורך, צילום גופו של הזקן וכל זאת בניגוד לרצונו או מבלי לקבל את הסכמתו המפורשת.

2. התעללות נפשית: גרימת סבל נפשי, כאב רגשי, צער ופגיעה ברגשות הזקן. התנהגויות הנגרמות על ידי פגיעות מילוליות, הפחדות, עלבונות, השפלות, איומים, התעלמות מבקשותיו של הזקן והתייחסות אליו כאל ילד.

3. ניצול כלכלי: ניצול לרעה ושימוש לא חוקי, לא מוסמך ולא הולם ברכושו ובמשאביו של הזקן, לרבות: הונאה, גניבה או לקיחת רכושו (נדל"ן, כסף או כל רכוש אישי אחר) של הזקן, ללא קבלת הסכמתו או קבלת הסכמתו תוך איום וסחיטה; החתמה על יפויי כוח במרמה; או שימוש גורף בייפוי כוח שניתן למטרה אחרת וכן שימוש בכספו של הזקן שלא לצורך שלשמו ניתן.

4. הזנחה: חסך בצרכיו הבסיסיים של הזקן (אוכל, ביגוד, טיפול רפואי), בידוד, נטישה.

הזנחה פסיבית: כשל בסיפוק צורכי חיים בסיסיים שלא באופן מכוון או מודע, לעיתים בשל אי מסוגלות (פיזית או נפשית) מצד המטפל, להעניק הטיפול. כגון: מזון, ביגוד, מחסה וטיפול רפואי, התעלמות מהזקן והשארתו לבד.

הזנחה אקטיבית: סירוב מכוון לספק את צרכי הזקן, במטרה לגרום לו מצוקה פיסית או רגשית. למשל, מניעה מכוונת של קשרים חברתיים כדי לבודדו, מניעת מזון, ביגוד, תרופות שירותי בריאות או צרכים חיוניים אחרים, סביבת מגורים לא נקיה, תנאי חיים מסכנים.

5. הפרת זכויות: הגבלת החופש האישי של הזקן. לדוגמה, ניסיון לכפות על הזקן את מקום מגוריו (הפעלת לחץ עליו לעבור למוסד), קבלת החלטות במקומו בלי לשתפו, הגבלת תנועותיו, נעילתו בבית, ניתוק הטלפון, בידוד הזקן, הרחקתו מקשרים משפחתיים וחברתיים ואי מתן אפשרות לגורמים המטפלים לבקרו ולראותו.

התעללות אינה חייבת להיות פיזית, היא יכולה להיות גם מינית, נפשית, הזנחה, ניצול כלכלי או הפרת זכויות.

התעללות עשויה להתרחש הן בביתו של הזקן והן במסגרת מוסדית כגון בית אבות, בית סיעודי, בית חולים ודיור מוגן.

2. מה היקף התופעה בעולם?

קשה מאוד להעריך את היקף תופעת ההתעללות בזקנים מכמה סיבות וביניהן: זקנים רבים חוששים להתלונן בשל תלותם בפוגע ומתוך חשש לאבדו; זקנים המותקפים בידי בן משפחתם אינם רוצים להתלונן כדי לא לפגוע בתוקף; זקנים רבים המותקפים בידי

בני משפחתם רואים בכך בעיה משפחתית פרטית ואינם מעוניינים לשתף בה גורמים חיצוניים; זקנים רבים אינם מודעים לזכויותיהם וחוששים שההתערבות תביא להחמרת מצבם. הקורבן חש בושה, שכן הוא רואה בפגיעה על ידי צאצאיו כשלון אישי. גם הפוגע מתבייש במעשיו, ולכן שני הצדדים משתדלים להסתיר את המעשים מהסביבה ומהרשויות. בעיות בריאות וירידה קוגניטיבית מקשות אף הן על זיהוי ההתעללות.

כיום על פי ההערכה הרווחת בעולם, 4%-6% מכלל אוכלוסיית הזקנים סובלים מהתעללות. ניצול כלכלי והזנחה פיסית הם סוגי ההתעללות הנפוצים ביותר. הפוגע הוא בדרך כלל בן משפחה (בן זוג או צאצא בוגר).

3. מה היקף התופעה בישראל?

בשנת 2005 פורסם סקר מקיף על התעללות והזנחה של זקנים בישראל. את הסקר ערך צוות מחקר בראשות פרופסור צבי אייזיקוביץ' ופרופסור אריאלה לבנשטיין מהמרכז לחקר ולימוד הזיקנה באוניברסיטת חיפה ובתמיכת אשל והמוסד לביטוח לאומי. הסקר נערך בקרב מדגם של 1,045 נשאלים, 392 גברים ו-653 נשים מעל גיל 60 המתגוררים בקהילות עירוניות בארץ. בסקר ניתן ייצוג פרופורציונאלי ליישובים יהודיים וערביים כך ש-89% מכלל הנשאלים הם יהודים ו-11% אינם יהודים.

בסקר דווחו 18.4% מכלל הנשאלים כי במהלך 12 החודשים שקדמו לסקר נחשפו לסוג אחד או יותר של פגיעה, קרי אלימות פיזית או מינית, התעללות מילולית, הגבלת חופש או ניצול כלכלי. 25% מכלל הנשאלים דיווחו על הזנחה כללית, שמשמעותה אי סיפוק צורכי חיים בסיסיים בתחומים שונים לפחות פעם או פעמיים בשלושת החודשים שקדמו לסקר.

מהסקר המקיף שפורסם בשנת 2005 בישראל עולה :

25% מהזקנים שהשתתפו בסקר דיווחו כי חוו הזנחה כללית

6.6% דווחו כי נוצלו כלכלית

2% דווחו כי הותקפו פיזית או מינית

8.1% חוו התעללות מילולית

4. מי הם הזקנים שעלולים לסבול מהתעללות ?

1. **נשים בנות 75 ומעלה:** נשים חשופות להתעללות יותר מגברים. לגבי קבוצת הגיל שבסיכון לבנשטיין ורון (2000) מצאו שכיחות גבוהה יותר של בני 75 ומעלה, לעומתם במחקרם של לב ואנסון (2008) לא נמצאה שכיחות גבוהה יותר לעומת זקנים צעירים.
2. **זקנים בעלי מוגבלות פיזית או שכלית:** זקנות או זקנים הסובלים ממוגבלות פיזית או מנטלית חשופים יותר להתעללות מצד בני משפחותיהם. התשושים נמצאים בסיכון הגבוהה ביותר מבין מצבי התפקוד. הקושי מתעצם לאור העובדה כי לעיתים הזקנים מתגורר אצל בן משפחתו שה
3. **זקנים התלויים בזולת:** מוגבלות פיזית או מנטלית מגבירה את התלות בפוגע. חוסר יכולתו של הזקן לטפל בעצמו ותלותו במטפל, עלולים לגרום להיותו חסר אונים להגן על עצמו.
4. **זקנים הגרים עם בן משפחה / מטפל:** ככל שהזקן תלוי יותר במטפל העיקרי וגר במשק בית משותף איתו, כך גדל הסיכוי להתרחשות התעללות.
5. **זקנים הסובלים מבדידות חברתית:** בדידות חברתית הופכת את הזקן לפגיע יותר, מאחר שהוא חשוף פחות למערכות החברתיות הפורמליות והבלתי פורמליות. יש לציין כי זקנים רבים מבודדים ואין גורמים נוספים שלהם יש קשר איתם וזאת בניגוד למשל לקטינים שמחויבים ללכת לבית הספר.

נשים חשופות יותר להתעללות, כמו גם זקנים הסובלים ממוגבלות פיזית ו/או שכלית התלויים במטפל עיקרי וגרים איתו תחת אותה קורת גג.

5. מי הם הפוגעים בזקנים?

- 1. קרבה משפחתית:** הפוגעים הם לרוב בני משפחה. חלקם משמשים כמטפלים עיקריים- צאצאים של הזקן או הזקנה, או בני זוג.
- 2. מגורים משותפים ותלות של הפוגע בזקן:** תלות חומרית-כלכלית של בן המשפחה בזקן הופכת אותו למתעלל פוטנציאלי. במחקרים נמצא כי מגורים משותפים עם הפוגע הם המנבא החזק ביותר להתעללות, בעיקר אם הפוגע סובל מבעיות אישיות, נפשיות או כלכליות.
- 3. בעיות נפשיות, נכות ופיגור:** נכות זו מגבירה את תלות המטפל בזקן, ועלולה להביא למצב של התעללות.
- 4. התמכרויות:** במחקרים נמצא, כי פוגעים רבים סובלים מהתמכרויות לאלכוהול וסמים, וכן הימורים נמצאו אף הם כגורם סיכון.
- 5. דינאמיקה משפחתית פגועה:** היסטוריה של יחסי אלימות במשפחה כדרך חיים, ואלימות בין-זוגית מתמשכת, נמצאה כמנבא מרכזי להתעללות כלפי הזקן, כמו גם קונפליקטים בלתי פתורים.
- 6. מצבי לחץ ודחק:** מצבי חיים היוצרים לחץ ודחק מתמשכים בחייו האישיים של בן המשפחה המטפל בזקן.
- 7. בידוד חברתי:** בידוד חברתי של הפוגע ורשת תמיכה מצומצמת.

בניגוד למה שמקובל לחשוב, הפוגעים בזקנים הם לרוב בני משפחה ולא מטפלים בשכר. בדרך כלל מדובר בפוגע, הגר עם הזקן, והסובל מהתמכרויות, בעיות נפשיות או כלכליות.

6. כיצד החוק בישראל מגן מפני התעללות בזקנים?

מינוי אפוטרופוס- לפי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962: החוק נותן הגנה משפטית, באמצעות מינוי אפוטרופוס, למצבים בהם אדם מאבד את כשרותו המשפטית, אינו מסוגל לדאוג לענייניו מבחינה תפקודית או הסובל מליקוי שכלי, כך שהוא לא יוותר חשוף למצב של ניצול כלכלי, הזנחה או התעמרות.

הוצאת צו למתן טיפול-לפי חוק ההגנה על חוסים, תשכ"ו-1966: חוסה מוגדר כ"קטין שטרם מלאו לו 14 שנים, או מי שמפאת נכות, ליקוי בשכלו או זיקנה אינו מסוגל לדאוג לצרכי חייו". החוק מאפשר לפקיד הסעד לבקש צו מבית המשפט כדי להגן על שלומו הגופני או הנפשי של החוסה. אחרת החוסה לא יקבל טיפול ראוי. הדבר נכון במיוחד למצבים בהם החוסה עצמו או האחראי עליו אינם מסכימים לטיפול מטעמים לא סבירים. באמצעות הצו בית המשפט יכול הורות על בדיקה רפואית, טיפול וניקיון של דירת החוסה וכיוב'.

עבירה פלילית ועונש מאסר- לפי תיקון 26 לחוק העונשין, התשל"ז-1977: ב- 1989 התקבל תיקון לחוק בו הוסף פרק הדין ב"חסרי ישע". לא כל זקן הוא חסר ישע, זקן יכול להיחשב כחסר ישע אם הוא סובל ממוגבלות פיזית או שכלית. בנוסף, זקן יכול להיחשב כחסר ישע אם הוא בריא וכשיר אבל הוא תלוי ומפחד מהאדם שפוגע בו. התעללות בחסר ישע היא: התעללות גופנית, נפשית, מינית ואף הזנחה במעשה או במחדל הינן עבירות פליליות שבצידן עונש חמור. התיקון קבע **חובת דיווח** מיוחדת לכל אדם ובמיוחד לאנשי מקצוע המטפלים בחסר הישע הזקן. בכל מקרה שיש חשש כי האדם הזקן חסר הישע סובל מהתעללות יש לדווח לפקיד הסעד במחלקת הרווחה או למשטרה. בנוסף ניתן לפנות לוועדת פטור, ולבקש פטור מדיווח. במקרים שפקיד הסעד חושב שהתערבות טיפולית עדיפה על פניה להליך פלילי ורב הנזק בדיווח למשטרה יכול לפנות לוועדת פטור לבקש פטור מדיווח. בוועדה חברים קציני משטרה, נציגי פרקליטות, ופקיד סעד.

זכויות נפגע האלימות לקבל מידע בהליך הפלילי - חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001, כולל זכויות הנוגעות להליך הפלילי, שזכאים להן מי שנפגעו מעבירה פלילית. החוק קובע עקרונות כלליים למתן הזכויות תוך התחשבות בנפגע ובצרכיו, בהגנה על פרטיותו ובמוגבלויות שונות כמוגבלות שכלית או קשיי שפה. החוק מפרט את זכויות נפגע העבירה בכל שלב של ההליך הפלילי, המשפטי והמאסר, ובהן זכות לקבל מידע הנוגע להליכים אלה והזכות להביע עמדה בנוגע לאמצעים הננקטים בעניין הנאשם, כגון הסדר טיעון ובקשת חנינה.

הוצאת צו הגנה ("צו הרחקה"):

החוק למניעת אלימות במשפחה, תשנ"א-1991:

מאפשר הרחקה פיסית של בן משפחה מתעלל, לתקופה קצרה יחסית (בממוצע מספר חודשים), באמצעות צו הגנה הניתן על ידי בית המשפט לענייני משפחה. בנוסף לכך החוק מאפשר לבית המשפט לחייב את הצד הפוגע לקבל טיפול מגורם שיקבע על ידי בית המשפט.

צו הגנה יכול לכלול גם סוגי נוספים של הגנה ולא רק הרחקה, כגון להימנע מלהטריד. צו הגנה תכליתו סעד זמני כאשר במסגרת הזמן של ההגנה/ הרחקה צריך לפעול לפתרון מוחלט. כך למשל לצורך הרחקת בן בגיר המתעלל בהורה הזקן, ניתן להוציא צו הגנה זמני ובפרק הזמן של הצו פועלים להוצאת צו מניעה ופינוי קבועים מהבית על בסיס חוק מקרקעין – התשכ"ט 1969.

חובת היידוע, סעיף 11א: סעיף זה קובע כי איש מקצוע (רופא, אחות, שוטר, עו"ס ועוד) שיש לו יסוד סביר להניח שבאדם שבו טיפל נעברה עבירה על ידי בן משפחתו, חייב לידע את המטופל על כך שבאפשרותו לפנות לתחנת המשטרה, למחלקה לשירותים חברתיים, או למרכז לטיפול ולמניעת אלימות במשפחה, וייתן לו כתובת ומספר טלפון של מקומות אלו הקרובים למקום מגוריו של המטופל. חשוב להבחין בין חובת יידוע לחוברת דיווח. חובת היידוע מתייחסת לחובה ליידע זקן, שאינו חסר ישע, על האפשרויות החוקיות והטיפוליות הקיימות. אם מדובר בזקן חסר ישע קיימת חובה לדווח על המקרה למשטרה.

החוק למניעת הטרדה מאיימת התשס"א-2001: מאפשר הוצאת צו הגנה המרחיק את המתעלל גם אם הוא אינו בן משפחה. החוק מרחיב את סמכויות בית המשפט להוציא צווי הגנה וטיפול גם במקרים של הטרדה מאיימת. בהטרדה מאיימת הכוונה לדפוס התנהגות הכוללים הטרדות ואיומים מסוגים שונים, הפוגעים בשלוות חייו של אדם, בפרטיותו או בגופו. בשני החוקים הנ"ל מדובר בהליך אזרחי ולא פלילי.

ניתן לבקש צו הגנה שירחיק את הפוגע מהזקן, בבית משפט לענייני משפחה, גם אם הפוגע הוא שכן, חבר או אדם זר. הליך הוצאת הצו הוא פשוט ומהיר ואינו מצריך פניה לעורך דין, הגשת תלונה במשטרה או פניה לרשויות הרווחה.

7. מהם האמצעים החוקיים להתמודדות עם ניצול כלכלי?

אפוטרופסות- מינוי אפוטרופוס לחסוי מאפשר, במקרים רבים, לחלץ זקנים שאינם כשירים ושנפלו קורבן לניצול כלכלי או להתעללות, ממצבם הקשה. הפקדתם תחת הסמכות וההגנה של אפוטרופוס אחראי, בחסות צו שיפוטי, מאפשרת מתן טיפול ודאגה הולמים, תוך מניעת מצבים של ניצול כלכלי.

עבירת העושק- קיימת עבירה פלילית כללית, שאינה מתייחסת ספציפית לזקנים. בחוק הפלילי קיים איסור על ניצול מצוקה, החולשה הגופנית או השכלית כדי לקבל רכוש או כסף שלא כדין, מוכר מוצר במחיר מופרז, או נותן שירות תמורת מחיר מופרז.

קיימים חוקים אזרחיים כלליים העוסקים בעקיפין גם בניצול, לאו דווקא של זקנים, כגון: **חוק החוזים התשל"ג-1973** הקובע את בטלות חוזים שנעשו מחוסר תום לב תוך ניצול, עושק והטעיה, **חוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981** המגן על צרכנים מפני עסקאות שיש בהן עושק וניצול מצוקה של הצרכן.

8. מהן הדרכים לצמצום תופעת ההתעללות?

הטמעת הידע על תופעת ההתעללות בזקנים בקרב אנשי המקצוע בשירותי הרווחה והבריאות על ידי העלאת נושא זה על סדר היום במסגרות מקצועיות, כגון ישיבות צוות, ימי עיון, כנסים והרצאות וכן לפרסם מקרים שאותרו ואובחנו.

תכנון משפטי מוקדם - מטרת תכנון משפטי הוא הכנת מסמכים משפטיים שמטרתן היא להתמודד עם מצבים עתידיים בהם אדם כבר לא יהיה מסוגל להביע את דעתו בנוגע לניהול כספיו במקרה הצורך ולחלוקת רכושו אחרי מותו. תכנון משפטי – כלכלי מוקדם יכול לסייע לאדם להתכונן מראש למצב בו מצבו הגופני ו/או השכלי לא יאפשר לו לטפל בענייניו הכספיים החל מקניית מצרכים בסופר, עובר לניהול חשבון הבנק וכלה במכירת נכסיו.

תכנון מסוג זה הינו חשוב מכמה סיבות: ראשית, התכנון מאפשר לאדם להחליט מראש על ידי מי וכיצד ינוהל כספו. שנית התכנון המשפטי- רכושי עשוי למנוע את בזבז הזמן, המשאבים ובכלל

את הצורך במינוי אפוטרופוס על ידי בית משפט. שלישית, תכנון רכושי מוקדם יכול למנוע מצבים של ניצול כלכלי של אדם זקן שהפך להיות חסר ישע בשל מגבלה גופנית ו/או שכלי.

לבסוף, תכנון כלכלי-משפטי עשוי למנוע מחלוקות וחילוקי דעות בין בני משפחה, הן ביחס לשאלה כיצד ראוי להוציא את הכספים של הוריהם בעודם בחיים, והן ביחס כיצד יש לחלק את הכספים של ההורים לאחר מותם.

נקיטת זהירות במתן יפוי כוח לניהול חשבון הבנק, הגבלת יפוי הכוח לפעולות הנדרשות בלבד ולא יפוי כוח כללי וגורף. מומלץ לפרט בצורה ברורה מה הן הסמכויות החוקיות ומה הם הנכסים הכלכליים שביחס אליהם אנחנו מעניקים את יפוי הכוח למיופה הכוח. כמו כן ניתן לעגן במסגרת מסמכי יפוי הכוח מנגנוני בקרה ופיקוח, כגון הטלת חובת דיווח או חובת התייעצות על מיופה הכוח כלפי אנשים נוספים שאנחנו סומכים עליהם, ואשר יהוו מעין "מפקחים" על פעילותו של מיופה הכוח.

הקמת ועדות מוסדיות לאיתור ומניעת התעללות - חוזר מנכ"ל משרד הבריאות בנושא טיפול בזקנים נפגעי התעמרות, פורסם ב-2003 וחל על כל מסגרות הטיפול שבפיקוח משרד הבריאות ומשרד הרווחה. בחוזר נקבע כי באחריות הנהלת בית החולים או המוסד למנות צוות לאיתור ולמניעת התעמרות בזקנים. הנוהל מחייב הקמת ועדה קבועה בנושא זה בכל מוסד, שתפקח ותלווה את הטיפול במקרי התעללות ותמליץ להנהלה על דרכי פעולה בהתאם לצרכים. בועדה ישמשו רופא, אחות ועובד סוציאלי שגם ירכז את הפעילות. בחוזר המנכ"ל הנחיות לטיפול במקרים של התעללות והזנחה ומתוארים סימנים מזהים להתעללות פיזית ונפשית, לניצול כלכלי, להזנחה ולהתעמרות מצד מוסד מטפל (לוי, 2006). פורסם נוהל דומה גם למוסדות לעצמאיים ולתושבים המפוקחים ע"י משרד הרווחה.

הגברת המודעות בקרב אנשי מקצוע וזקנים, במועדונים חברתיים, במרכזי יום, לעובדי חברות הסיעוד, ועוד. בנוסף, הפצת חוברות הדרכה ופוסטרים לאיתור וזיהוי התעללות. הקמת מערך חינוך, הן לציבור הזקנים והן לפקידי הבנק בבנקים השונים בישראל, להגברת המודעות לתופעה ולדרכי ההתמודדות עימה.

הקמת מסגרת חדשה של אומבודסמן ציבורי (נציב תלונות), אשר תטפל בפניות הזקנים, בנושא התעללות בכלל וניצול כלכלי בפרט, תגביר את המודעות לתופעת ההתעללות הכלכלית בזקנים ותפעל באופן יזום ופעיל לצמצומה.

9. מיהן הרשויות או הפרויקטים המיוחדים המטפלים במקרים של התעללות בזקנים?

בכל מקרה של חשש לפגיעה, התעללות, הזנחה, ניצול ועושק של זקן חסר ישע חובה, על פי חוק, לפנות לפקיד הסעד במחלקת הרווחה ברשות המקומית או להתלונן במשטרה.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים - המחלקות לשירותים חברתיים מטפלות בזקנים בעזרה חומרית, שיחות טיפוליות וסיעוד וטיפול הנדרש להגנה עליהם. במסגרת השרות לזקן של משרד הרווחה והשירותים החברתיים הוקמו ועדות העוסקות במיגור תופעת ההתעללות בזקנים, תוקצבו 28 רשויות מקומיות לשם העסקת עובד סוציאלי מומחה לריכוז הנושא, ניתן ייעוץ משפטי לזקנים למימוש זכויותיהם ומגויסים "שותפי תפקיד" (משטרה, קופות חולים, חברות סיעוד, בנקים ועוד) בקהילה להגברת המודעות לנושא ולשיפור יכולת האיתור והזיהוי של התופעה.

משטרת ישראל - הקצתה צוות מיוחד לחקירת עבירות כלפי חסרי ישע בכל תחנה בארץ, ופועלים בהם כ-25,000 מתנדבים. טלפון

מיזם "ברק לגיל הזהב" - משותף למשטרת ישראל ול"אשל-ג'וינט". מטרת המיזם למנוע אלימות כלפי זקנים, באמצעות אגף קהילה ומשמר אזרחי של משטרת ישראל ותוכנית "קהילה תומכת" של "אשל-ג'וינט".

תוכנית "קהילה תומכת" - תוכנית בשיתוף משרד הרווחה והשירותים החברתיים, עמותות למען הזקן ורשויות מקומיות, בהפעלת "אשל-ג'וינט". התוכנית נועדה לאפשר לזקנים להמשיך להתגורר בבתיהם, באמצעות סיוע בכמה תחומים: **אב קהילה**, שזמין לזקנים בכל עת ומסייע להם בכל הנחוץ להם; **לחצן מצוקה**, המותקן בכל בית ב"קהילה התומכת" ומחובר למוקד הפעיל 24 שעות ביממה; **שירותים רפואיים בעלויות מוקטנות; פעילויות חברתיות. אשל-נט**

חלק ב : 10 . נפגעת מהתעללות או ניצול כלכלי ? יש לך לאן לפנות

"קו לזקן" - מענה טלפוני לזקנים החשופים להתעללות והזנחה. מופעל על ידי מתנדבי ער"ן אשר עברו הכשרה מיוחדת. המענה הטלפוני נועד לאפשר לזקנים קרבנות להתעללות והזנחה, להתקשר, לקבל אוזן קשבת ולקבל מידע לאן עליהם לפנות להמשך טיפול. **מספר הטלפון: *3201.**

קו חירום ארצי לאלימות במשפחה - מתן מידע ויעוץ מיידים לנשים, ילדים, גברים, זקנים וחסרי ישע, בנושא אפשרויות הפעולה והסיוע. השרות ניתן על ידי אנשי מקצוע ומתנדבים שהוכשרו לכך, ומופעל בחמש שפות: עברית, ערבית, אנגלית, רוסית ואמהרית. **מספר הטלפון 1-800-220-000.**

מרכזי סיוע לנפגעי/ות תקיפה מינית - מענה טלפוני וליווי אישי למשטרה, לסיוע משפטי ולבתי משפט של קורבנות תקיפה מינית. לקו החירום אפשר לפנות באופן אנונימי. את הקו מאיישות מתנדבות שעברו הכשרה להגשת סיוע בשעת משבר. **מספר הטלפון של קו החירום *1202**

מרכז נגה למען נפגעי עבירה הקריה האקדמית אונו - פועל למען נפגעי עבירות אלימות (כגון משפחות נפגעי רצח והריגה) ונפגעי עבירות מין חמורות (כגון מקרי אונס) ומייצג אותם לכל אורך ההליכים המשפטיים בעניינם, הן בתחום הפלילי והן בתחום האזרחי. המרכז מטפל ללא תמורה במאות נפגעי עבירות אלימות ומין חמורות. **רח' מזא"ה 58 ת"א טלפון: 03-5666618 פקס: 03-5666619**
www.noga.org.il

עמותת המשפט בשירות הזיקנה - עמותת הפועלת לקידום זכויות ומעמד הזקנים בישראל בדרכים משפטיות

בטלפון: 1-800-222-213 , בפקס: 04-8644782

בדואר: ת.ד 843 חיפה 31000 . באתר האינטרנט: www.elderlaw.org.il

יד ריבה-סיוע משפטי לקשיש

עמותה המספקת בהתנדבות שירותי יעוץ משפטי לזקנים ובמקרים של התעללות והזנחה אף מסייעת בייצוג הזקנים בבית המשפט. פועלת בשיתוף פעולה עם אגודת "יד שרה". בין חברי העמותה אנשי מקצוע מתחומי המשפט, הרפואה והרווחה. ניתן לפנות ליד ריבה בדרכים הבאות:
בטלפון - 1-700-501-400 או בדואר אלקטרוני - yadr@yadsarah.org.il.

כן לזקן - ארגון הפועל ביעוץ, מידע, והגנה על זכויות זקנים

בדואר : ת.ד. 6001 ירושלים, בטלפון: 02-6231156 בפקס: 02-6242710

בדוא"ל : kenlazaken@bezeqint.net

המוסד לביטוח לאומי-האגף ליעוץ לקשיש- מטפלים בזקנים באמצעות 22 סניפי המוסד ברחבי הארץ ובסניפי המשנה. באגף פועלים כ-4500 מתנדבים, ורובם עוסקים בביקורי בית ראשוניים וקבועים לצורך איתור וזיהוי של זקנים במצבי סיכון, הזנחה ומצוקה. קיים קו טלפון מיוחד לאוכלוסייה המבוגרת ולבני משפחותיהם בנושאים הקשורים בזקנה. השירות, באמצעות מתנדבים שהוכשרו במיוחד לתפקיד, ניתן בימים א'-ה' בשעות

8:00 - 13:00 . <http://www.btl.gov.il>

בשפה העברית : 02 - 6463400 , בשפה הערבית : 02 - 6463401

בשפה הרוסית : 02 - 6463402 , בשפה האמהרית : 02 - 6463403

בשפה האנגלית : 02 - 6463404 .

המשרד לענייני גימלאים- המשרד לענייני גמלאים הוקם כמשרד ממשלתי עצמאי בעקבות החלטת ממשלה משנת 2007. המשרד עוסק בפיתוח פרויקטים בתחומים שונים למען ציבור הגמלאים והזקנים: הבריאות, הסעד, הרווחה ותרבות הפנאי. קיים מוקד טלפוני המאפשר לגימלאים לקבל מידע וסיוע במגוון נושאים, שמספרו *8840

בדואר: ת.ד. 13034 תל-אביב. ובפקס: 03-6442572

בדואר אלקטרוני: infogimlaim@pmo.gov.il

אתר: <http://www.gimlaim.gov.il>

ג. סיפורים לדוגמה:

ניצול כלכלי – הסיפור של א'

א' אישה בת 82, עלתה ארצה מחו"ל יחד עם בעלה, בנותיה ומשפחתם. בעלה נפטר בסמוך לעלייתם ואילו ילדיה עזבו את הארץ לקנדה וא' נותרה בודדה יחד עם כלבה האהוב. לא' אח וגיסה, אשר מצהירים על דאגתם אל א'.

לאחרונה החלה לגלות שינויים בהתנהגות, מרבה לבכות, נראית עצובה לעיתים מאד מבולבלת, ואיננה מתמצאת בענייני כספים. היא טוענת שהולכת לבנק עם כל מיני שכנות או חברים אך אינה זוכרת מה עושה עם הכסף ואינה יודעת מה גובה קצבת הזיקנה. השכנים המודאגים פנו לשירותי הרווחה לעובדת הסוציאלית.

באחד מביקורי הבית העובדת הסוציאלית מצאה את א' בוכה וסיפרה לה שהאח לקח ממנה הרבה כסף, אך היא לא ידעה כמה. א' והעובדת הסוציאלית פנו לבנק וגילו שהאח הוציא מן החשבון 50.000 ש. היא ידעה לספר שלמעשה הכל התחיל בכך שהוא ביקש ממנה הלוואה לתשלום טיפול שיניים וכך התגלגל הדבר. היא ניהלה עם האח ועם הגיסה ויכוח קשה אך למרות הכעס היא אינה מוכנה להתלונן במשטרה.

דרכי פעולה:

חשוב שהעובדת הסוציאלית תברר עם א' האם העברת הכספים נעשות על דעתה ואם יתברר שלא, צריך לתת לא' מידע וליווי כדי להתמודד עם הניצול הכלכלי ולהפסיקו.

בנוסף, ראוי שהעובדת הסוציאלית תפנה את א' לקבלת יעוץ משפטי על ידי עורך דין בו ימסר לה מידע אודות המצב החוקי כגון אי מתן יפויי כוח גורפים הסכמי מתנה והלוואות לבני משפחה. מצבה של א' יכול לנבוע מכמה סיבות אחת מהן יכולה להיות ההשלכה הקשה שיש עליה בעקבות הניצול אותו היא חוותה. אולם, יכול להיות שמצבה של א' מעיד על ירידה במצבה הקוגניטיבי שפוגעת ביכולתה לנהל את ענייניה הכספיים בעצמה.

במצב דברים זה מומלץ לעשות בדיקה על ידי פסיכיאטר או גריאטר שתעריך את מצבה. מכיוון שאין לא' בני משפחה או חברים שמסוגלים לסייע לה, במצב דברים זה מומלץ לשקול מינוי אפוטרופוס לענייני רכוש שסייע לה בניהול כספה ורכושה.

אלימות פיזית בבית – משפחת ט'

מש. ט' מונה שלוש נפשות, הסבתא בת ה-70, בנה בן ה-40 והנכד בן ה-15 כולם מתגוררים בדירה משותפת.

הסבתא אלמנה, אשר שנים רבות דואגת לבנה, אב יחיד ולנכד, הסבתא למעשה נטלה על עצמה את האחריות על בנה ונכדה וחשה כי הנטל כבד מכדי יכולתה.

הבן במשך תקופה ארוכה לא מצליח למצוא עבודה, הנכד גילה קשיי למידה ובעיות התנהגות ואינו מבקר באופן סדיר בבית הספר. לדבריה הנכד איננו נשמע לה, ישנם חילוקי דעות בלתי פוסקים ביניהם והיא חשה חוסר אונים, הבן מצידו עסוק בענייניו ואינו מסוגלת למלא את תפקידיו ההוריים. בנוסף, הסבתא איננה בריאה, נמצאת בטיפולים רפואיים. הסבתא הבינה שאין ביכולה עוד להמשיך ולטפל בכל המשפחה ולכן פנתה לעזרה אצל שירותי הרווחה.

באחד המפגשים דיווחה הסבתא על הסלמה במצב וסיפרה על כך שהבן התפרץ כלפיה באלימות והצמיד לה סכין לגרון, היא הצליחה להיחלץ והבן ברח מן הבית. היא איננה יודעת מה לעשות וכיצד להתמודד עם המצב הקשה.

דרכי פעולה:

בפני הסבתא עומדות כמה אפשרויות חוקיות. קודם כל עומדת לה הזכות להתלונן במשטרה על אלימות מצד בנה. במקביל הסבתא יכולה לבקש צו הגנה מבית משפט לענייני משפחה. צו ההגנה מטרתו להרחיק את הפוגע מהנפגע. הצו ניצן גם אם לא אירעה פגיעה פיזית ממשית והיא מיועדת גם למצבים בהם קיים סיכון פוטנציאלי. הסבתא כמובן יכולה לא להתלונן כלל במשטרה ורק לבקש צו הגנה. לפתרון לטווח ארוך חשוב שהסבתא תפנה לרשויות הרווחה על מנת שייסעו לה להתמודד עם האלימות ולמציאת פתרונות דיוור אחרים לבנה שאינם בביתה.

אם לבן אין זכות בעלות, אפילו חלקית, בדירה הסבתא יכולה גם להוציא צו פינוי וצו מניעה קבוע. לעיתים פעולה הרחקה קבועה זו תגרום לבן המשפחה למצוא מגורים אחרים עבורו ועבור בנו.

תקיפה פיסית במסגרת מוסדית - סיפורה של ל'

ל' בת ה-85 מתגוררת בבית האבות "הורים יקרים" מאז נפטר בעלה לפני חמש שנים ושני ילדיה שבו למדינת הולדתם ארה"ב. בתחילת שהותה בבית האבות היתה ל', מלאת שמחת חיים, מסוגלת לבצע בעצמה את מרבית פעולות היום יום לרבות אכילה והליכה עצמאית לשירותים אולם נזקקה לעזרה ברחצה ונעזרה בהליכון על מנת לנוע ברחבי בית האבות. במהלך החודשים האחרונים החל מצבה הנפשי להתדרדר חלו שינויים קיצוניים במצב רוחה, סירבה להשתתף באירועים חברתיים, והיא נעשתה פחות שולטת בסוגריה ולכן נזקקה לחיתולים חד פעמיים. בנוסף במהלך החודשים האחרונים תגובותיה החמות של ל' הלכו ופחתו - היא לא הרבתה לשוחח.

ביום הולדתה של ל', האחות הראשית, הגיעה לחדרה של ל' ברכה אותה וחיבקה אותה אולם ל' זזה באי נוחות והשמיעה אנחת כאב. האחות ביקשה מל' רשות על מנת לבדוק את גופה לאחר של' הסכימה היא הרימה את חולצתה של ל' ולהפתעה הרבה גילתה חבורות לאורך הגב ובעורף.

האחות נדהמה לנוכח מצבה של ל' והחלה להתלבט מה הדרך הנכונה לפעול.

דרכי פעולה:

האחות צריכה לדווח מייד לוועדת האלימות שהוקמה בבית האבות. ועדת האלימות צריכה לערוך לל' בדיקה רפואית. בנוסף, עובדת סוציאלית צריכה להיפגש עם ל' ולברר עימה האם נפגעה כתוצאה מאלימות. לאחר מכן ועדת האלימות תערוך דו"ח מפורט על נסיבות המקרה ותעביר את הדיווח לפקיד הסעד. על פי חוק פקיד הסעד, למעט במקרים בהם ניתן פטור, יעביר מיד את הדיווח למשטרה כדי שתחל בחקירה. חשוב שהחקירה תחקור את האירוע האלימות בבית האבות תוך בירור השאלה האם אנשי צוות נוספים חשדו שאירעה אלימות אך ולא דיווחו.

חשוב להדגיש כי עלפי החוק עצם העברת הדיווח לוועדת האלימות המוסדית אינה פוטרת את האחות מחובתה החוקית לדווח לפקיד הסעד או למשטרה. על האחות לברר מה עלה בגורל בדיקת הוועדה ובמידת הצורך לדווח באופן ישיר לפקיד הסעד או למשטרה.

נפגע עבירה וצו הגנה - המקרה של ש'

ש' בן 82 מתגורר עם אשתו רינה בדירת קרקע בעיר בצפון הארץ. בשעה 6:00 כמדי בוקר בעשרים השנים האחרונות, ש' יוצא להליכה לאורך חוף הים שבסופה הוא נפגש עם חבריו לקפה בוקר ושיחות על אקטואליה.

גם הבוקר ש' יצא לדרכו ומשהגיע למחצית הדרך הרגיש שמישהו הולך אחריו כשהסתובב הוא ראה את מ', בנה הנרקומן של שכנתו, אותו הוא מכיר שנים ארוכות. מ' ביקש מש' 200 שקלים וש' סירב לתת לו את מבוקשו בטענה שאין לו כסף. מאיר כעס והטיח את ש' על החוף חבט בראשו וגנב את ארנקו. לפני שהלך, מ' איים על ש' לבל יפנה למשטרה.

בבית הקפה חבריו של ש' מחכים לו בקוצר רוח, לאחר איחור של רבע שעה התקשרו לביתו על מנת לברר מדוע הוא מאחר, אז ענתה להם אשתו שהוא יצא להליכה כמדי בוקר.

מיד יצאו חבריו לעבר חוף הים ופגשו אותו שוכב על החול מחוסר הכרה, מדמם עם חבלות קשות בפניו. הם הזעיקו משטרה ואמבולנס שהבהיל אותו לבית החולים. בבית החולים הוא טופל ולאחר מספר ימים החל להתאושש. העובדת הסוציאלית של בית החולים נכנסה כדי לברר לשלומם ולנסות לתכנן את שחרורו העתידי. ש' ציין בפניה כי הוא לא קיבל שום מידע על התקדמות החקירה, האם מאיר נעצר או לא והאם הוא שוחרר. עוד הוסיף כי הוא חושש ממ' שיגיע לביתו ויתנקם בו על שהתלונן במשטרה.

העובדת הסוציאלית לא יודעת מה להשיב לש'.

דרכי פעולה:

ש' הוא נפגע עבירה וככזה עומדות לו זכויות לקבלת מידע על התפתחות שלבי החקירה, על הגשת כתב אישום ובהמשך על התקדמות ההליך המשפטי. במהלך הדיון המשפטי ש' יוכל להעיד על נזקיו הנפשיים והגופניים כחלק מהטיעונים לעונש. אם ש' מרגיש מאוים הוא יכול לקבל הגנה מפני מ' הן מכוח זכויותיו כנפגע עבירה. כמו כן, ש' יוכל לבקש צו הגנה לפי החוק למניעת הטרדה מאיימת, התשס"א - 2001 בבית משפט לענייני משפחה על אף שמ' אינו בן משפחתו.

רשימת מקורות

- אייזקוביץ', צ., לבנשטיין, א. ווינטרשטיין, ט. (2005). סקר התעללות והזנחה של זקנים בישראל. חיפה: המרכז לחקר הזקנה, הפקולטה לרווחה ובריאות, אוניברסיטת חיפה.
- אלון, ש. (2006). התעללות והזנחה של זקנים- הגדרה בעיני המסתכל? *גרונטולוגיה*, לג(2), 55-69. דורון, י. (2007). אחריות בנקים למניעת ניצול כלכלי של זקנים. *דורות*, 97, 32-34.
- דורון, י. (2007). *משפט, צדק וזיקנה*. אש"ל: ישראל.
- הנטמן, ש., כהן, ה., חרוסט, ה., וסאסי, ט. (2004). התעללות בזקנים: סקירת התופעה והצגת ערכת הדרכה לאיתור ולמניעה. *גרונטולוגיה* לא (1), 33-41.
- טל, א. (2007). אלימות כלפי זקנים. הכנסת, מרכז המחקר והמידע:ירושלים.
- כרם, ב. (2002). *הגנה על זקנים. החלת חוקים מדריך למטפלים*. אש"ל ומשרד העבודה והרווחה: ירושלים.
- לב, ע., ואנסון, י. (2008). אלימות פיזית כלפי זקנים מצד בני משפחותיהם: שכיחות התופעה וגורמי סיכון. *חברה ורווחה*, כוח (2-3), 155-175.
- לבנשטיין, א., ורון, פ. (2000). פגיעה בזקנים על ידי בני משפחה מטפלים; שכיחות התופעה בארץ, טיפולוגיה של הקורבן ושל בן המשפחה המתעלל ואטיולוגיה של ההתעללות. *חברה ורווחה*, כ(2), 175-192.
- לוי, ש. (2006). התעללות בזקנים והזנחת זקנים בישראל- נתונים ודרכי התמודדות. הכנסת, מרכז המחקר והמידע:ירושלים.
- סידס-כהן, ד., וחזקיה, ש. (2008). אלימות כלפי זקנים והתעללות בהם. הכנסת, מרכז המחקר והמידע:ירושלים.
- קניג, א., אלון, ש., ובן דוד, ו. (2007). *התעללות בזקנים: התערבות ומניעה*. אש"ל ועיריית תל-אביב יפו.
- אשל. <http://eshel-info.pionetsv.co.il/default.asp>
- המוסד לביטוח לאומי. <http://www.btl.gov.il>
- עמותת המשפט בשרות הזקנה. אתר האינטרנט: www.elderlaw.org.il
- פורטל השירותים והמידע הממשלתי.
- <http://www.gov.il/FirstGov/TopNav/Situations/SLawGuides/SCrimeOffendedRig/hts/SCORLaw>
- משרד המשפטים תחומי שילוב בקהילה חוקים ותקנות
- <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/NetzivutNEW/ThumeiShiluvKehila/Alimoot/Huki/mVetakanot>